

Sp.

55. Tillaga til þingsályktunar

um undirbúning verklegra framkvæmda eftir styrjöldina og endurskoðun á skipulagi stóratvinnurekstrar í landinu.

Flm.: Eysteinn Jónsson, Gísli Guðmundsson, Hermann Jónasson,
Jörundur Brynjólfsson, Sveinbjörn Högnason.

Alþingi ályktar að kjósa fimm manna millipinganevnd, til að gera áætlanir og tillögur um framkvæmdir í landinu, þegar stríðinu lýkur og herinn hverfur á brott. Í tillögunum verði að því stefnt, að þær framkvæmdir, sem veita skulu atvinnu fyrst í stað, verði jafnframt undirstaða að aukningu atvinnurekstrar og framleiðslu í landinu.

Nefndin skal enn fremur gera tillögur um fyrirkomulag á stóratvinnurekstri í landinu og afskipti ríkisvaldsins af þeim málum. Lögð verði áherzla á, að skipulag atvinnurekstrarins tryggi sem best, að stórfyrirtækin séu rekin með almenningshag fyrir augum og að þeir, sem að honum vinna, beri úr hýtum endurgjald fyrir störf sín í samræmi við afkomu atvinnurekstrarins.

Nefndinni er heimilt að taka sér til aðstoðar sérfróða menn í einstökum verk-efnum, sem henni eru falin til meðferðar í tillögu þessari. Kostnaður við nefndar-
störfin greiðist úr ríkissjóði.

Nefndin velji sér formann.

G r e i n a r g e r ð .

Það er alkunna, að þúsundir landsmanna hafa nú um hrið haft atvinnu, beint eða óbeint, af viðskiptum við setuliðið eða við framkvæmdir þess í landinu. Fjöldi verkamanna og iðnaðarmanna hefur beinlínis starfað í þjónustu þess, og mörg fyrirtæki hafa verið stofnuð vegna viðskiptanna við það. Margir landsmenn hafa skipt um bústað af þessum ástæðum. Sumir bæir, einkum Reykjavík, hafa vaxið mjög vegna þessarar stundaratvinnu.

Þegar herliðið hverfur úr landi, verður, ef ekkert er að gert, mjög margt fólk atvinnulaust, sennilega svo að þúsundum skiptir. Fyrirtækin, sem stofnuð eru vegna setuliðsins, hljóta þá að hætta störfum að meira eða minna leyti. Sumir munu að visu fá vinnu í þeim atvinnugreinum, sem nú skortir vinnuafli. En það væri fjarstæða að gera sér vonir um, að allur sá mannfjöldi, sem hér er um að ræða, geti horfið fyrirvara- og undirbúningslaust að slíkum störfum.

Fátæk þjóð eins og Íslendingar má ekki við því að láta vinnuafli sitt ónotað. Það tjón, sem atvinnuleysi hefur í för með sér, verður aldrei bætt. Hver ónotaður starfsdagur er glatað verðmæti, sem kemur aldrei aftur. Þess vegna er það eitt af höfuðviðfangsefnum þessara tíma að hafa til reiðu nauðsynlegt verkefni handa þeim, sem að stríðinu loknu eða jafnvel fyrr missa atvinnu sína og eigi komast að störfum við þann atvinnurekstur, sem til er í landinu. En það er seint að leita úrræða, þegar að því er komið, að ráðstafa þarf vinnuaflinu. Verkefnin verða að vera ákveðin fyrirfram, og það eiga að vera þau verkefni, sem þjóðinni er mest nauðsyn að leysa. Sú ógæfa má ekki henda þjóðina, að mönnum verði fengið verk í hönd eingöngu til þess, að þeir séu ekki iðjulausir og hægt sé að greiða þeim kaup. Hin nýju verkefni þarf að velja þannig, að þau miði að því að auka nauðsynlega framleiðslu í landinu, framleiðslu lífsnauðsynja fyrir landsmenn eða seljanlegra útflutningsvara. Að því verður að stefna, að sem allra flestir landsmenn geti stundað atvinnu við slíka framleiðslu.

Hið opinbera verður að hafa fyrirhyggju í þessu máli. En til þess að eitthvað verði aðhafzt, þarf að fara fram rannsókn á því, hver verkefni séu nauðsynlegust og að öðru leyti tiltækilegust, gera sér grein fyrir, hvort þau séu viðráðanleg vegna kostnaðar, hvenær einstökum framkvæmdum ætti að vera lokið o. s. frv. En til slíkrar rannsóknar og ráðagerða þarf tíma. Hér er lagt til, að þetta verði falið milliþinganefnd, og njóti hún aðstoðar sérfróðra manna eftir því, sem með þarf, og þá auðvitað fyrst og fremst starfsmanna ríkisins, sem sérþekkingu hafa sakir reynslu eða með öðrum hætti. En stranglega verður að gæta þess, að í þetta sinn fari ekki eins og stundum áður, að raunhæft starf kafni í skýrslusöfnun og skriffinnsku. Í nefndina og til starfa fyrir hana þurfa að veljast glöggir úrræðamenn, sem ekki hafa allt of margt í takinu á sama tíma.

Hér þykir hlýða að rifja upp stuttlega nokkur þeirra verkefna, sem nefndin ber-sýnilega þyrfti að taka til meðferðar. En tæmandi upptalningu á því, sem til mála kynni að koma í þessu sambandi, er auðvitað ekki hægt að gera á þessu stigi málsins.

Rétt er að minna á það, áður en lengra er farið, að nokkrir menn eru nú starfandi að því að gera tillögur um aukningu á raforkuframleiðslu landsins og miklar rafleiðslur um landið frá höfuðaflistöðvum. Sú nefnd, sem hér er um að ræða, ætti á sínum tíma að fella þær tillögur inn í áætlanir sínar um framkvæmdir næstu ára, eftir því sem tiltækilegt þykir. Stórhuga menn hafa lengi haft trú á því, að með því að breyta hagnýtasta vatnsafla landsins í raforku mætti gerbreyta högum þjóðarinnar og vinna stórvirki, sem settu Ísland á bekk með þeim löndum, sem fremst eru í verklegri menningu. Fátækt þjóðarinnar og mannfæð hefur lengi verið henni fjötur um fót og e. t. v. gert hana deigari til framtaks en málefni stóðu til. En mörgum þykir nú sem Íslendingum muni ekki fremur vera þetta átak ofurefli en öðrum þjóðum hin gifurlegu styrjalदारátök, sem ekkert gefa í aðra hönd nema tortímingu.

Nátengd raforkuframleiðslu í stórum stíl er aukning iðnaðarins í landinu. Um skeið hefur verið fyrirhugað að koma upp hér á landi verksmiðjum til að vinna sement og áburð á vegum ríkisins. Ríkið hefur líka haft með höndum áform um að byggja verksmiðju til að hreinsa og herða sildarlýsi. Á sildarverksmiðjum ríkisins er mikil aukning fyrirhuguð. Mikill áhugi er fyrir því að auka skipasmíði og skipaviðgerðir í landinu og smíða hér stærri skip en hingað til. Þannig mætti lengi telja, því að margar tillögur eru uppi, og fullkomlega athugunar þörf, hvað styðja beri og hvaða möguleikar séu fyrir hendi.

Í sveitum landsins er ávallt margt af ungu fólki, sem fær ýmist ekki jarðir til ábúðar eða treystir sér ekki til þess að mynda heimili í sveit, sökum hins mikla

stofnkostnaðar, sem því er samfara að byrja búskap á litt eða óræktuðu landi eða illa hýstum jörðum.

Umhverfis flest kaupún og kaupstaði landsins er mikil þörf aukinnar ræktunar. Jens Hólmeirsson, formaður framfærslumálanefndar ríkisins, sem manna mest hefur kynnt sér þessi mál, hefur komið að þeirri niðurstöðu, að bezt hafi þau þorp og þeir bæir hjargast í erfiðleikum kreppuáranna fyrir stríðið, sem nutu stuðnings af landbúnaði, er byggður var á heyskap á ræktuðu landi. Það er engum vafa undirorpið, að farsælast er fyrir fólkið í sjávarþorpunum að hafa, ásamt útgerðinni, stuðning af landbúnaði. En það þarf að koma málunum í það horf, að heyöflunin taki ekki of mikinn tíma frá aðalstarfinu, sjósókninni.

Eitt merkasta verkefnið, sem fyrir liggur, er nýtt landnám í sveitum og við sjó, aukin ræktun og stórfelldari en áður hefur þekkt hér á landi.

Ýmsir hafa á það bent, að nýjar framkvæmdir þurfi að eiga sér stað í nýbýlamálunum, þannig, að reist verði nýbýlahverfi á heppilegum stöðum, þar sem landkostir eru góðir, og þurrkun á landi þurfi að eiga sér stað í stórum stíl. Vona menn, að skurðgröfur þær, sem nú er tekið að nota, reynist stórvirkar í þeim efnum.

Framræsla, lagning ræktunarvega og húsabyggingar á nýbýlum verða meðal þeirra verkefna, sem í fremstu röð koma, þegar rætt er um framkvæmdir hér á landi eftir stríðið. Til undirbúnings þarf m. a. að fást yfirlit um, hversu mikið er til af ræktanlegu og hentugu landi, sem ríki og sveitarfélög hafa ráð á, og gera gangskör að því að afla lands, ef skortur er á hentugum svæðum til nýbýlamyndunar eða ræktunar við sjóinn.

Þrátt fyrir miklar framfarir í vegamálum landsins á undanförunum árum er enn svo ástætt í mörgum byggðarlögum, að vegleysi háir framleiðslunni tilfínanlega. Þetta er eðlilegt. Það er ekki hægt að ætlast til þess, að allir vegir séu lagðir á fáum árum. En hér er verkefni, sem krefst úrlausnar. Það þarf að rannsaka hlutlaust, hverra vegna er mest þörf með tilliti til framleiðslunnar og gera áætlun um lagningu þeirra. Þá þarf sérstaklega að gera endurbætur á þeim vegum, sem ætlaðir eru til flutninga þungavöru langar leiðir, gera vegi þessa trausta og endingargóða og að öllu leyti þannig úr garði, að þeir þoli stór og þung flutningatæki.

Þá fyrst, þegar svo er komið, er hægt að búast við því, að landflutningarnir verði hæfilega ódýrir. Í nánú sambandi við vegamálin standa brúabyggingar, og verða þær að undirbúast og framkvæmast í sambandi við þau.

Viðs vegar um land er skortur á góðum bátahöfnum, og stendur það útgerðinni fyrir þrífum sums staðar. Mikið hefur að vísu verið unnið að umbótum á þessu sviði undanfarin ár, en mikið er ógert. Sérstaka athygli hlýtur að vekja, að engin bátahöfn skuli vera til við sunnanverðan Faxaflóa, í námunda við hin auðugustu fiskimið. Ekki verður með tölum talið það tjón, sem af þessu hlýzt fyrir útvegsmenn. Hafnargerðir og lendingarbætur hljóta að verða meðal þeirra verkefna, sem leysa þarf í náinni framtíð, enda er þar um að ræða mikilsverða undirstöðu að framleiðslu landsmanna. Viða er þörf endurbóta og viða verður að hefjast handa, en stærst einstakra framkvæmda í þessum málum yrði þó bygging framtíðarhafnar við Faxaflóa. Þörfin fyrir slíka framkvæmd er ákaflega brýn, en jafnframt stendur þannig á, að einmitt við Faxaflóann mun verða mest framboð á vinnuafli eftir styrjöldina.

Gera má ráð fyrir, að millipinganeftnd sú í sjávarútvegsmálum, sem væntanlega verður sett á þessu Alþingi, geti gefið góðar leiðbeiningar viðvikjandi framkvæmdum í þessu efni og millipinganeftnd þessi stuðzt við eða byggt á athugunum sjávarútvegsnefndarinnar í þeim málum.

Hér að framan er minnt á nokkur stórfyrirtæki, sem fyrirhugað hefur verið að ráðast í. Sú spurning hlýtur að vera ofarlega í huga hvers hugsandi manns, hvaða rekstrarfyrirkomulag hæfi bezt þessum fyrirtækjum, og í því sambandi hlýtur þeirri hugsun að skjóta upp, að brýn þörf er endurskoðunar á rekstrarfyrirkomulagi stærri atvinnurekstrar í landinu yfirleitt.

Gallar þess fyrirkomulags, sem verið hefur, liggja í augum uppi. Höfuðmeinið er í því fólgið, að þeir, sem við atvinnureksturinn vinna, finna ekki, að þeim sé ætlaður réttmætur hlutur af arði vinnunnar.

Viðhorfið er þvert á móti þannig, og fyrirkomulagið og reynslan gefa tilefni til þess að á því sé alið, að fyrirtækin séu rekin eingöngu með hagsmunum eigendanna fyrir augum, og þess vegna sé um að gera að vera sem harðsnúnastur í öllum skiptum við þau. Afleiðingin verður gagnkvæm tortryggni, og þegar atvinnuvegirnir eiga örðugt uppdráttar, gjalda þeir og þjóðin öll þessarar tortryggni, sem skapast um stórrekstur, sem rekinn er á einhliða samkeppnisgrundvelli. Þessi tortryggni og hagsmunaárekstur gerir sum verkefni í atvinnu- og kaupgjaldsmálum lítt leysanleg og þvingar valdhafana stundum til þess að gripa til neyðarráðstafana, sem allir eru óánægðir með.

Reynsla Íslendinga í þessum efnun sýnir, að höfuðnaúðsyn ber til að endurskoða fordóma- og hleypidómalaust fyrirkomulag stærri atvinnurekstrar í landinu — fyrst og fremst með það fyrir augum, að þeir, sem að fyrirtækjunum vinna, geti með réttu lítið svo á, að fyrirtækin séu rekin til þess að gera almennt gagn og þeim sé ætlaður sanngjarn hlutur, í samræmi við það, sem atvinnureksturinn gefur í aðra hönd.

Er það skoðun flutningsmanna, að þessu marki verði svo bezt náð, að byggt verði á samvinnunni sem aðalgrundvelli við rekstur fyrirtækjanna.

Það hefur mikið verið rætt og ritað um þessi mál og ýmsar tillögur komið fram. Nú er einmitt tími kominn til þess að taka þessi mál fastari tökum en gert hefur verið, áður en hafizt verður handa um stórfelldar nýjar framkvæmdir og um leið og upplausnarástand það, sem nú er í atvinnumálum, knýr til nýrra aðgerða í þeim málum.

Alþingi samþykkti fyrir nokkru lög um að leggja verulegan hluta af tekjuafgangi rikissjóðs á veltiárunum í framkvæmdasjóð ríkisins, sem varið yrði til framkvæmda að styrjöldinni lokinni. Í sambandi við önnur viðfangsefni ætti nefndin að gera tillögur um notkun þessa fjár. Einnig yrði hún að gera tillögur um öflun fjár, að svo miklu leyti, sem þess yrði þörf, til viðbótar því fjármagni, sem ríkið hefur yfir að ráða.